

MET WAGNER KAN HET ALLEEN MAAR BERGOP

door Jos Hermans

Vijftien jaar geleden was ik niet eens een operaliefhebber. Met Heiner Müller vond ik opera iets ondraaglijk kitscherigs hebben. Ik was zo naïef te geloven dat muziek alleen in de avontuurlijke uithoeken van de jazz was te vinden. Tot ik oog in oog stond met de waarheid van het theater zoals Gerard Mortier die in Brussel had geïntroduceerd.

Wagner is niet alleen de hevigst verafgode kunstenaar ooit, hij is ook de meest gediaboliseerde kunstenaar ooit. Het is niet vanzelfsprekend dat je je door zo iemand laat inpakken. Wagner aanvaardbaar maken voor de mensen van vandaag door op zoek te gaan naar de mens en de kunstenaar achter het masker van zijn historische beladenheid, hem laten zien als de filosoof en de ethicus, als de dieptepsycholoog en de utopistische messias die hij was, dat is het objectief van onze vereniging - het Vlaams Wagnergenootschap - en de ambitie van Leidmotief, het driemaandelijks tijdschrift dat onze vereniging nu sinds één jaar uitgeeft. Wagner was misschien de meest complete kunstenaar die er ooit is geweest. Er is geen thema van artistieke of levensbeschouwelijke aard dat hij niet heeft aangeraakt. Men zou daarbij haast vergeten dat hij ook nog de tijd vond om tien muziekdramatische meesterwerken bij mekaar te schrijven. Misschien was hij gewoon "te groot voor ons", zoals Igor Stravinski zich ooit liet ontvallen.

Onze vereniging herbergt verscheidene jongeren met een echte belangstelling voor Wagner. Gezien mijn eigen curriculum heb ik dat zelf altijd zeer merkwaardig gevonden. Wagner heeft iets van de rauwe energie van de punk, heb ik me laten vertellen. De overweldigende welsprekendheid, de ongeremde erotiek, het verwijlen in existentiële thema's van angst, schuld en boosaardigheid: het zijn evenzoveel werelden van unieke vervoering waar hij alleen kon naar opstijgen omdat verder niemand daarvoor de vleugels had, om het met Friedrich Nietzsche te zeggen. Nee met Wagner kan het alleen maar bergop. Ik ben daar vrij gerust in.

Elk operahuis dat niet voor een provicietheater wil doorgaan, probeert de millenniumwisseling luister bij te zetten door een opvoering van Wagners "Ring des Nibelungen". Bij zulke sacrale momenten horen rituelen van een zeker gewicht. Dat gaat niet met een populair melodrama van Puccini of met de kanonnen van Tsjaikovski, dat gaat alleen maar met een werk dat door zijn tijdloosheid een grote symbolische waarde heeft verkregen en nog steeds intellectueel en emotioneel fascineert. Over de onverenigbaarheid van macht en liefde bijvoorbeeld, het onmiskenbare hoofdthema van de Ring, kan een hedendaagse Wotan als Bill Clinton beslist meepraten.

De vraag naar kaarten voor het festival in Wagners zelfgebouwde theatertje in Bayreuth overtreft tienvoudig het aanbod, dat ondanks het bedenkelijke niveau van sommige producties. 130 jaar na de dood van Wagner hebben zijn werken nog steeds een groot evenementsgehalte.

Alles was groot aan Wagner: zijn hart, zijn hoofd, zijn ambitie. Zijn kleine kanten zijn daardoor ook enigszins

buiten proportie door zijn tegenstanders uitvergroet. Verder mag het een wonder heten dat Wagner de doodskus van het Derde Rijk heeft overleefd, dat zijn theater de bommeldans van 1945 is ontsprongen. Maar zo is alles wat de meester van Bayreuth ons heeft nagelaten zowel het resultaat van een buitensporig eigenzinnige prestatie als een geschenk van verbluffend goedgemutste goden.

Twee historische complicaties werpen nog steeds een schaduw op de receptie van Wagner als kunstenaar van onze tijd. De eerste is de noodlottige associatie met de nationaal-socialisten die met Wagner als uithangbord van de Duitse culturele suprematie, hun misdaden tegen de mensheid hebben willen legitimeren. Daar kwam aardig wat vervalsing bij te pas. De kunst is geen voorbehoedmiddel tegen het fascisme, zo is gebleken. Een tweede bedenkelijke ontwikkeling is de ziekelijke cultus rond Wagner als persoon en kunstenaar, die al kort na zijn dood van generaties muzikliefhebbers oerconservatieve gelovigen heeft gemaakt.

Met het "Wagnerisme" en de "Bayreuther Geist" ontstond een personenverering die als geen andere menige grote geest op hol heeft doen slaan. Dankzij het Wagnerisme was het niet meer mogelijk Wagner in een zeker perspectief te zien. Het resultaat was volledige onderwerping of volledige verwerping. Zelfs iemand van het formaat als de joodse componist Gustav Mahler, die na de oorlog door zoveel wereldorkesten werd herontdekt, vond dat in de muziek alleen Beethoven en Wagner iets te betekenen hadden en na hen niemand meer. Anderen reduceren Wagner tot de partituren die hij bij elkaar heeft geschreven. Maar Wagner was een theaterman in hart en nieren, een kunstenaar met een boodschap, die hij halverwege de vorige eeuw vanop de barricaden stond te schreeuwen. Later liet hij dat over aan zijn heldentenoren en aan zijn in borstkuras gevatte sopranen. Met Shakespeare is Wagner de enige kunstenaar die de mens heeft gevat in zijn totaliteit. Geen enkele theaterliefhebber zal het in zijn hoofd halen om Shakespeare te negeren ook al schreef hij zulke on aardige dingen over de joden. Niet zo bij Wagner, die driehonderd jaar dichter bij ons staat en onterecht met de grootste catastrofe van de eeuw wordt geassocieerd.

Metertijd zullen alle perverse associaties vanzelf verdwijnen en zullen Wagners boodschappen zonder vertekening kunnen worden gedecodeerd door al diegenen die zich vandaag geremd voelen om zich deze kunst eigen te maken. De Wagnercultus zelf kent haar stuip-trekkingen. De ouderwetse Wagneriaan maakt stilaan plaats voor de verlichte Wagneriaan, die in staat is een zekere ironische afstand tot de meester te bewaren en hem te zien voor wat hij is: een componist van de negentiende eeuw, en wel één van de allergrootsten. Hem zal de keuze tussen totale liefde en totale haat worden bespaard.

© De Standaard,
De Grote Parade, 21 oktober 1998